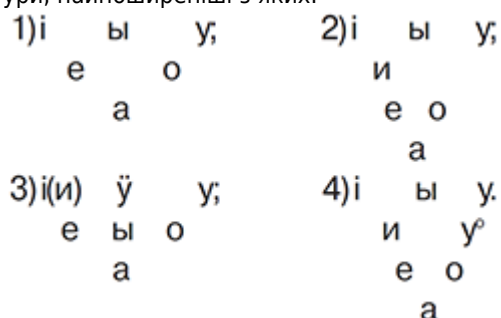




ЛЕМКІВСЬКИЙ ГОВІР — один з архаїчних говорів карпатської групи *південно-західного наріччя* української мови. Ін. назва — *західнокарпатський*. Поширений на крайньому Зх. укр. етномов. ареалу в зх. р-нах Закарп. обл., Сх.-Словац. краї (Словаччина) і Жешув. воєводстві (Польща). Сформувався у 14–16 ст. унаслідок переселення людинності з Надсяння (Сяноц. і Перемишл. земель). На Сх. межує з *бойківським говором* і *закарпатським говором*, на Пд. і Зх. — зі словац., на Пн. — з польс. говорами. Лемків. діалект. анклавом є сх.-лемків. острівна говірка жителів сіл між містами Стрижів і Кросно (обидва — Польща), яких називають *замішанцями*. Територіально Л. г. накладався на етногр. зону Лемківщини, співвідносно з етногр. групою українців-лемків та їхньою підгрупою — *замішанцями*. Після 2-ї світової війни значну частину лемків примусово переселено на пн.-зх. землі Польщі, у зх. та пд.-сх. обл. України, що зумовило інтенсивну трансформацію лемків. переселен. говірок у нових діалект. умовах. Тривалі та інтенсивні контакти Л. г. із зх.-слов'ян. діалектами зумовили появу багатьох його специфіч. ознак. У своїх осн. рисах Л. г. становить єдність, хоч помітно диференціюється на різних структур. рівнях.

Однією з істот. ознак Л. г. є сталий (слабодинамічний) наголос — на другому від кінця слова складі, за винятком сх. говірок із рухомим (динамічним) наголосом (вóда, дóхыж). Наголошений вокалізм має кілька типів структури, найпоширеніші з яких:



Його специфікою є розрізнення [i] : [ы], яке сягає давньої опозиції [i] : [ы]; наявність рефлексів давніх [o], [e] в нових закритих складах як [y], наявність лабіалізованого [ʙ]. Особливістю наголошування зумовлені незначні відмінності між наголош. і ненаголош. вокалізмом; специфіку ненаголош. вокалізму визначають: укання — перехід [o] в [y0], [y] під наголосом і в ненаголош. позиції перед складом з голосним високого підняття [i], [y], а також перед [ў], перед складом з [a] (на ду°ру°зі, пу°тік, зну°ў); перехід [e] в [и] переважно в позиції перед м'яким приголосним (вир'х, типир'); вимова на місці давніх [ы] та [i] як [ий] (колиий «коли», гусий «гуси», ідий «іди»); розвиток

давнього [e] як [y], [ў] (вечўр «вечір», т'ўтка «тітка»); розвиток давньої сполуки -ьр як -ир-, -ыр (гырміт «гримить», дырва «дрова», хирбет «хребет») та -ьл як -ыл (былха «блоха»). Найважливіші особливості консонантизму: реалізація ознак твердисть/м'якості, менше — дзвінкості/глухості, а також окремі поширені у говірках заміни одного звука іншим. Лемків. говірки відрізняються інтенсивністю вияву м'якості [ц'] [ДЗ'], [с'], [з'], внаслідок чого можливі протиставлення типу [с'']:[с']:[с]; у частині говірок наявні лише м'які [ч'] і [дж']; поширене заступлення [т''], [д''] на [ц''], [ДЗ''] (ц'агне < т'агне, ДЗ'иц'ми < д'ит'ми); окремим говіркам властиве пом'якшення передньоязикових та губних приголосних перед давнім [e] (т'еп'ир, с'єво «село»); одночасно в ін. говірках відома втрата м'якості [т'], [н'], [с'], [ц'] у кінці слів (кін «кінь», вес «весь»), відсутність [р']. У кінці слова в багатьох говірках дзвінкі приголосні оглушуються, переходять у глухі відповідники (мет «мед»). Звук [л] у позиції перед лабіалізованим голосним заступає звук [ў] (пўух «плуг»), а перед нелабіалізованим голосним — звук [в] (вава «лава», ц'івий «цілий»); звуки [в], [ў] у позиції прийменника і префікса часто заступають ін. звуки — [г] перед дзвінками приголосними (гдова «вдова»), [х], [ф] перед глухими (х коморі «в коморі», фчора «вчора»). До важливих морфол. особливостей належать: наявність давнього закінчення -и в назив. відмінку множини іменників чол. роду (парібци, войаци); закінчення -ы у прикметниках і займенниках прикметник. типу у назив. відмінку множини (здоровы); закінчення -ом в оруд. відмінку однини іменників та узгоджених з ними прикметників, займенників (добром, жоном, тобом); в оруд. відмінку однини прикметників та займенників часто фіксується закінчення форм двоїни — -ма (тыма, білыма, котрыма); у родовому відмінку однини прикметників жін. роду нерідко виступає усічена форма -ой замість -ойі (великой, славной); при дієвідмінюванні у сх. лемків. говірках зберігається давня сполука губний приголосний + j (купйу, робйат); складені форми майбут. часу дієслів творяться переважно від дієслова бути і колиш. дієприкметника (буду робив), зрідка — від цього ж допоміж. дієслова й інфінітива (будэме вйазати); наявна словотвірна частка да замість де (дахто, дакому); поширені прийменники к та його варіанти ік, г', іг', ку, гу (к лісу, гу нам), пред, през «через», «без» (през готар «через межу») та ін. Синтакс. особливості: прийменник с + іменник зі значенням знаряддя дії в оруд. відмінку (орати с пўугом, пише с пером); прийменник о + іменник у місц. або знахід. відмінку (о н'ім знайу, о два дни, о холоды, о кривих

лабах). Лексичні й семант. особливості Л. г. знач. мірою зумовлені тісними зв'язками з сусід. словац. і польс. говірками, а також із надсянським говором і закарп. говором; до специфічно лемківських належать лексеми гомбалка, гомбачка «гойдалка», ґрулі «картопля», жидлик «кварта» (пити воду), керпці «постоли», криж, марадик і ракош «копи» (снопів на полі), кукуриця «кукурудза», мишпергач «летюча миша» та ін.

Різні структурні рівні Л. г. відображено в лінгвіст. атласах («Atlas językowy dawnej Łemkowszczyzny» (т. 1–8, Łódź, 1958–64) *З. Штібера*, «Лінгвістичний атлас українських говорів Східної Словаччини» (т. 1–3, Пряшів, 1981–2001) *З. Ганудель*, «Атлас української мови» (т. 2, К., 1988), «Атлас українських говорів Східної Словаччини» (Братислава, 1991) *В. Латти*), працях *І. Верхратського*, *В. Гнатюка*, *В. Курашкевича*, *Р. Райнфуса*, *О. Горбача*, *І. Зілинського*, *О. Лешки*, *М. Лесіва*, *М. Штеця* та ін., діалектол. словниках («Фразеологічний словник лемківських говірок Східної Словаччини» (Пряшів, 1990) *Н. Вархол* та *А. Івченка*). Риси Л. г. широко представлені в пам'ятках писемності різних жанрів від 16 ст., а саме в ділових документах, оригін. і переклад. конфес. текстах, худож. літературі, записах фольклору. У 30-х і 90-х рр. 20 ст. були спроби кодифікувати Л. г. з метою викладання у школі («Лемківський словничок» (1933) *М. Приймака*; «Лемківський буквар» (1933); «Перша лемківська читанка» (1934; обидва — Львів); «Перша граматика лемківського язика», «Лемківська граматика для діти» (обидва — Леґніца, 1992) *М. Хом'яка*).

Рекомендована література

1. Верхратський І. Говір замішанців // Зап. НТШ. Л., 1894. Т. 3;
2. Гнатюк В. Русини Пряшівської єпархії і їх говори // Там само. 1900. Т. 35–36, кн. 3–4;
3. Верхратський І. Знадоба до пізнання угорських говорів. Говори з наголосом невіджимим // Там само. 1901. Т. 40, кн. 2;
4. Його ж. Про говір галицьких лемків. Л., 1902;

5. Z. Stieber. Wschodnia granica Łemków. Kraków, 1935;
6. Зілинський І. Лемківська говірка села Явірок // Lud Słowiański. Т. 3. Kraków, 1938;
7. Панькевич І. Українські говори Підкарпатської Русі і сумежних областей. Praha, 1938;
8. Z. Stieber. Toponomastyka Łemkowszczyzny. Cz. 1–2. Łódź, 1948–49;
9. Панькевич І. До питання генези українських лемківських говорів // Славян. філологія. Т. 2. Москва, 1958;
10. Його ж. Нарис історії українських закарпатських говорів. Ч. 1. Фонетика. Прага, 1958;
11. M. Jurkowski. Łemkowszczyzna (materiały do bibliografii) // Slavia Orientalis. 1962. Ч. 11, № 4;
12. Акти села Одрехови. К., 1970;
13. O. Horbatch. Der Wortschatz der Ukrainischen Sprachinsel Osturnia in der Spisz. München, 1971;
14. Його ж. Південнолемківська говірка й діалектологічний словник села Красний Брід бл. Меджилаборець (Пряшівщина). Мюнхен, 1973;
15. Z. Stieber. Dialekt łemków. Fonetyka i fonologia. Wrocław, 1982;
16. W. Kuraszkiewicz. Ruthenica. Warszawa, 1985;
17. Штец М., Муличак Ю., Дуйчак М. Українські говірки верхньої течії річки Цирхи // Наук. зап. Культур. союзу укр. трудящих в ЧСР. Пряшів, 1987;
18. Струмінський Б. Говір лемків // Зап. НТШ. Нью-Йорк, 1988. Т. 206;
19. J. Riger. Słownictwo i nazewnictwo łemkowskie. Warszawa, 1995;
20. Лесів М. Українські говірки у Польщі. Варшава, 1997;
21. Пиртей П. С. Короткий словник лемківських говірок. Ів.-Ф., 2004;
22. Ступінська Г. Ф., Битківська Я. В. Фразеологічний словник лемківських говірок. Т., 2013.

П. Ю. Гриценко

Бібліографічний опис:

Лемківський говір / П. Ю. Гриценко // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. — К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2016. — Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-54199>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).